

Positive Behavior Support (PBS) binnen het pabocurriculum

Elsbeth Ruiterkamp & Cathy van Tuijl, Hogeschool Edith Stein / OCT

Samenvatting

Samen met leerlingen, leerkrachten en ouders een positief schoolklimaat creëren, waarin gewenst gedrag wordt bevorderd cq gedragsproblemen worden voorkomen. Dat is waar Positive Behavior Support (PBS) voor staat. In het kader van Passend Onderwijs zou PBS een waardevolle bijdrage kunnen leveren aan de pedagogische handelingsverlegenheid die we waarnemen bij met name beginnende leerkrachten t.a.v. ongewenst gedrag (Goei & Kleijnen, 2009). PBS is sterk gericht op bevorderen van gewenst gedrag bij leerlingen, zodat elke leerling kan profiteren van het geboden onderwijs (Golly & Sprague, 2009). De aanpak is gericht op alle leerlingen. Binnen het pabocurriculum van Hogeschool Edith Stein (HES) in Hengelo hebben studenten in de werkplekbekwame fase (derde studiejaar) vanuit het vak pedagogiek/onderwijskunde ervaren welke bijdrage PBS kan leveren aan een positief onderwijsklimaat waarin zowel de leerling als de leerkracht het best tot haar recht komt. In dit artikel wordt beschreven op welke wijze PBS binnen het pabo curriculum is ingezet en aangeboden.

Wat is Positieve Behavior Support (PBS)?

Positive Behavior Support (PBS) is een proactieve benadering die in de Verenigde Staten en Noorwegen al veel positieve effecten heeft gehad op het welbevinden en de leerprestaties van leerlingen en tevens op het welbevinden van leerkrachten (Horner e.a., 2009; Putnam, e.a., 2006). PBS richt zich op het versterken van gewenst gedrag en op het voorkomen van probleemgedrag door een positieve, sociale omgeving te scheppen. Uit onderzoek van o.a. Horner e.a. (2009) is gebleken dat PBS in de VS en Noorwegen voor alle leerlingen leidt tot meer effectieve leertijd, een grotere taakgerichtheid en minder verstoringen in de klas, en daardoor ook tot een verbetering van de leerprestaties. Dit lukt doordat leerkrachten, ouders en andere volwassenen binnen de school hun verwachtingen hebben geëxpliciteerd en op elkaar hebben afgestemd, waarbij positief gedrag wordt bekrachtigd en beloond en ongewenst gedrag eenduidig wordt omgebogen. Voor zeker 80% van de leerlingen biedt zo'n omgeving een gunstig uitgangspunt om zich te ontwikkelen. 10 tot 15% van de leerlingen heeft wat extra ondersteuning nodig t.a.v. gedrag. Het gaat hierbij vooral om leerlingen met beginnend probleemgedrag. Slechts 5% van de leerlingen heeft naast de structuur en de zorg die PBS garandeert een intensievere vorm van begeleiding nodig (Van Leeuwen & Blonk, 2011) (zie figuur 1 voor de verschillende niveaus van noodzakelijk ondersteuning).

PBS kent een aantal basiselementen die het uitgangspunt vormen van de benadering:

1 *PBS is een schoolbrede aanpak*

PBS is een 'kapstok' waaraan alle interventies en methoden die met gedrag te maken hebben opgehangen kunnen worden. Wat al aanwezig is en goed werkt in de school wordt geïntegreerd in PBS. Daardoor wordt de werking van deze 'losse' programma's en methodes versterkt. PBS werkt overkoepelend en richt zich op alle groepen binnen de basisschool.

2 Preventie staat centraal

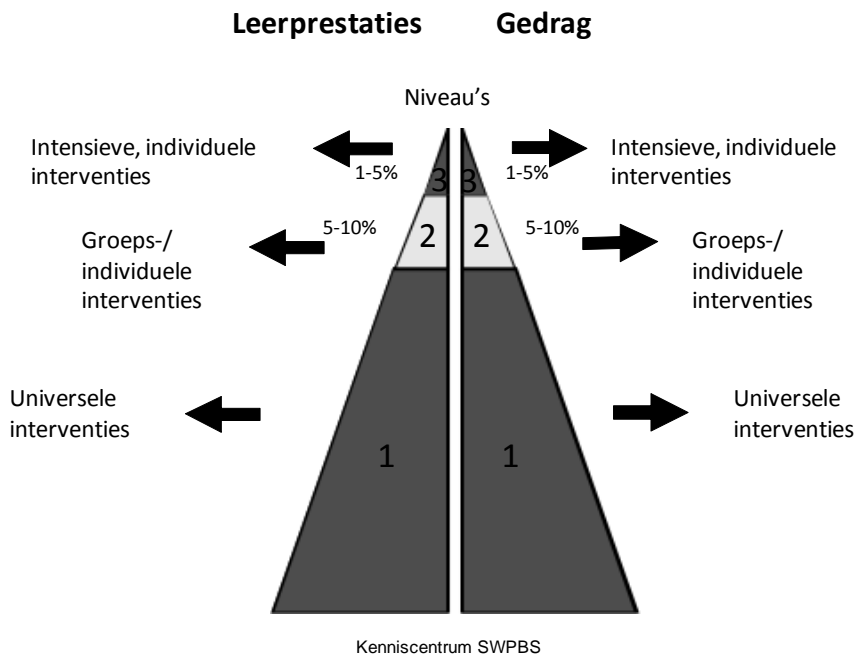
PBS zet bewust in op preventief handelen. In samenspraak met alle medewerkers en ouders wordt vastgelegd wat gewenst gedrag is. Leerlingen worden ook aangesproken op hun gedrag; niet alleen als het mis gaat maar juist ook op momenten dat het goed gaat. Want het doel is om schoolbreed een sociaal en positief schoolklimaat te creëren, ervan uitgaande dat een positief klimaat ook het leren bevordert. Bij de preventie hoort daarnaast ook veiligheid van de schoolomgeving: ook hieraan moet aandacht worden besteed.

3 Leerlingen weten welk gedrag van hen wordt verwacht

De kernwaarden veiligheid, respect en verantwoordelijkheid zijn richtinggevend voor het gewenste gedrag. In en om de school worden de gedragsverwachtingen duidelijk benoemd en visueel gemaakt. Iedereen binnen de school is daarvan op de hoogte. Leerlingen weten welk gedrag van hen wordt verwacht en dat geeft hen de mogelijkheid om dat gedrag in de klas of op andere plekken in en rondom de school te laten zien.

4 Gedrag wordt aangeleerd en systematisch bekrachtigd

Binnen PBS wordt ervan uitgegaan dat leerlingen goed gedrag willen laten zien. Goed gedrag moet worden aangeleerd, net als taal en rekenen. Door gerichte gedragslessen krijgen leerlingen instructie over bijvoorbeeld het verlaten van het klaslokaal. Het gewenste gedrag wordt ook regelmatig actief geoefend en herhaald (Van Leeuwen & Blonk, 2011) en wordt vervolgens structureel gewaardeerd door positieve feedback van de leerkracht (ev. met een beloningssysteem). Ook andere medewerkers binnen de school bekrachtigen gewenst gedrag en negeren

Figuur 1. School-breed systeem voor leerlingssucces

ongewenst gedrag zoveel mogelijk. Een vuistregel is dat tegenover het corrigeren van ongewenst gedrag minimaal 4 positieve bekrachtigingen moeten staan om een gedragsverandering te bewerkstelligen.

5 *Bij ongewenst gedrag zijn er duidelijke consequenties*

Wanneer een leerling ongewenst gedrag toont heeft dit duidelijke consequenties. Maar de leerling krijgt altijd nog eerst de mogelijkheid om het gewenste gedrag alsnog te laten zien. Binnen de school zijn er eenduidige afspraken over de maatregelen die volgen bij uitblijven van het gewenste gedrag.

6 *PBS krijgt vorm op basis van verzamelde gegevens (data-gestuurd)*

Het gedrag van alle leerlingen wordt systematisch in kaart gebracht. Het bestaande leerlingvolgsysteem voor gedrag kan hierbij worden gebruikt. Bij ongewenst gedrag worden de incidenten geanalyseerd: welk gedrag, van wie, waar, heeft op welk tijdstip plaatsgevonden. Op basis van de data neemt de school beslissingen over te ondernemen acties (bijv. Welk gedrag gaan we aanleren? of Hoe waarderen en belonen we op dit moment het gewenste gedrag? (Baard, 2011)).

7 *Partnerschap met ouders en anderen*

De samenwerking met ouders en anderen (denk hierbij aan bijvoorbeeld de Buitenschoolse Opvang, de Jeugdzorg) is een belangrijk kenmerk van PBS. De school probeert ouders op een positieve manier te betrekken bij het onderwijs. Ouders en school kunnen dezelfde waarden delen en vanuit dezelfde principes de gedragsverwachtingen richting kinderen formuleren. Op ouderavonden kunnen ouders en school gezamenlijk nadenken over hoe het gewenste gedrag van leerlingen positief gestimuleerd kan worden, zowel op school als thuis.

Passend onderwijs

‘Alle kinderen verdienen een passende onderwijsplek’, is het belangrijkste uitgangspunt voor de wetgeving rondom Passend Onderwijs (Referentiekader Passend Onderwijs, februari 2012). Dit zorgt voor onrust bij leerkrachten vanwege de noodzakelijke omslag in het denken rondom gedrag en gedragsproblemen. PBS kan hierbij van betekenis zijn. Binnen Hogeschool Edith Stein heeft het Lectoraat Gedrag- en leerproblemen een belangrijke bijdrage geleverd aan deze omslag: het pabo-curriculum werd aangepast om aankomende leerkrachten beter voor te bereiden op Passend Onderwijs: door een verschuiving van curatieve interventies richting preventief handelen. Preventie binnen een school betekent o.a. vroegtijdig signaleren, het afstemmen van het onderwijs op de verschillende onderwijsbehoeften van leerlingen, pedagogische en didactische programma's afgestemd op de grote range van de groep. De vraag is echter hoe we zo'n preventieve basisondersteuning gaan realiseren? En wat dat betekent voor leerkrachten en toekomstige leerkrachten?

Een belangrijk aspect van preventieve basisondersteuning is het creëren van ‘readiness’ bij leerkrachten. Het gaat hierbij om een brede visie op de werkvloer die ervan uitgaat dat gedrag en emotionele ontwikkeling niet alleen door kindkenmerken worden beïnvloed maar ook door omgevingsinvloeden (Van Tuijl, 2009). Daarnaast zijn ook vroegtijdige onderkenning en een goed klassenmanagement essentieel. Tot slot zijn goede communicatie en positieve interacties

met leerlingen, collega's, en ouders van belang. Preventieve basisondersteuning sluit naadloos aan bij het denkkader van PBS: een schoolbrede aanpak die in eerste instantie is gericht op alle leerlingen binnen de school.

Voor de opleiding voor leerkracht basisonderwijs (pabo) heeft Positieve gedragsondersteuning en de omslag van curatief naar preventief denken zeker gevolgen als het gaat om het verwerven van de juiste competenties, passend bij een startende leerkracht basisonderwijs. In het pabocurriculum van de Hogeschool Edith Stein wordt gericht aandacht geschonken aan vroegtijdige signalering, positieve interacties met leerlingen, omgang met collega's en ouders en aan goed klassenmanagement. In het derde studiejaar krijgen studenten colleges en opdrachten in de praktijk vanuit het vak pedagogiek-onderwijskunde waarbij de PBS gedachte centraal staat. Zo ervaren zij aan den lijve welke bijdrage PBS kan leveren aan een positief onderwijsklimaat waarin zowel de leerling als de leerkracht het best tot haar recht komt.

Quote uit portfolio student A (mei 2012)

Mijn ervaring is dat deze 'gedragslesjes' voor een groot deel bijgedragen hebben aan een positief klassenklimaat en een gedragsverandering bij de leerlingen!

Schets Pabo curriculum Hogeschool Edith Stein

In de fase werkplekbekwaam (derde studiejaar van de vierjarige opleiding) is het opleidingsprogramma gericht op verdere verdieping van de verschillende competenties. De inhouden en de begeleiding sluiten aan bij de agenda voor Passend Onderwijs waar de focus sterk gericht is op de pedagogische, didactische en klassenmanagementkwaliteiten van de leraar. Het actief uitgaan van onderwijsbehoeften van de leerlingen en een onderzoekende houding in het handelingsgericht werken met de leerlingen vormt de kern van de verdieping van de handlingsbekwaamheid in deze fase.

In het derde studiejaar maakt iedere student een pedagogisch groepsplan waarin de uitgangspunten van handelingsgericht werken centraal staan. Het opstellen en uitvoeren van een pedagogisch groepsplan uitgaande van de uitgangspunten van PBS: preventie, starten vanuit de gehele groep (zie figuur 1: niveau 1) en daarbinnen een aantal subgroepen die meer specifieke sociaal-emotionele ondersteuning nodig hebben.

Quote uit portfolio student B (maart 2012)

Ik probeer vooral de nadruk te leggen op wat al goed gaat. Kinderen zoveel mogelijk positief te benaderen. Wat niet goed gaat weten ze zelf ook wel. Door te bespreken wat goed gaat weten de kinderen dat ik dit heb gezien en dat ik dus in de gaten heb wat ze allemaal doen.

Quote uit portfolio student B (maart 2012)

(N.a.v. de opdracht: Beschrijf op welke wijze je eigen vaardigheden en kennis zijn toegenomen m.b.t. de inter-persoonlijke en pedagogische competentie en waarin jij je nog wilt ontwikkelen.) Ik vond het ontzettend interessant om een groepsplan te maken. Je gaat dan op een hele andere manier naar de kinderen kijken. Door op papier te zetten wat je met ze wilt bereiken stel je jezelf doelen waar je ook van uit moet gaan. Hier werk je dan bewuster naartoe. Ik heb naar aanleiding van het sociogram geprobeerd om rekening te houden met de verschillen in de groep. Kinderen die populair zijn kunnen kinderen die niet populair zijn helpen. Dit zou

goed kunnen zijn voor de verworpen kinderen (geleerd in de lessen). Wel heb ik geprobeerd om voor alle kinderen een veilige sfeer te creëren. Ze moeten zich in de klas allemaal veilig en op hun gemak voelen. Iedereen hoort erbij.

Om te komen tot deze universele PBS interventies, verzamelen studenten eerst sociaal-emotionele gegevens van alle leerlingen. Het gaat hierbij om methode-onafhankelijke toetsen die de school hanteert bijvoorbeeld SCOL of Cito Viseon, maar ook eigen observaties en sociometrisch onderzoek worden ingezet. Door deze data te verzamelen en te analyseren leren studenten om beslissingen te nemen voor gedragsinterventies. Denk hierbij aan: "Welk gedrag om ik aanleren?" Of "Op welke wijze kan ik gewenst gedrag meer waarderen of belonen."

Naast interventies voor de gehele groep zijn er ook mogelijkheden om op niveau 2 ondersteuning aan een aantal subgroepen te bieden. Het gaat hierbij om een kleine groep leerlingen die door middel van een extra ondersteuning tijdig hulp krijgen. Hierbij kan gedacht worden aan specifieke feedback bijvoorbeeld op zelfregulatie, maar ook op de persoon van de leerling (kinderkwaliteiten spel).

Quote portfolio student A (mei 2011)

(N.a.v. Gedragsinstructielesjes)

Wat heel vaak mis ging was het duo-lezen na de middagpauze (vooral in het begin met duo-lezen). Wat ik heel vaak hoorde was dat mijn mentor dan zei dat de kinderen goed moesten gaan lezen. Hier betrapte ik mezelf ook op. Eigenlijk is dat best moeilijk voor kinderen die net kunnen lezen, want hoe lees je goed? Wat er vaak gebeurde was dat sommige leerlingen hardop gingen lezen en dat stoorde dan vervolgens weer de andere kinderen. Ik merkte dat deze 'trigger' voor de kinderen uit subgroepje 1 een aanleiding was tot 'probleemgedrag'. De concentratie werd dan weinig tot niks en ze gingen bezig met andere dingen die dan vervolgens de rest van de klas weer stoorden.

Daarom leek het me een goed idee om hiervoor een gedragsinstructie lesje te houden. Daarom liet ik de kinderen op een middag eerst rustig aan de tafel zitten. Dit vonden ze raar, omdat ze normaal altijd meteen gingen lezen. Ik zat aan het bureau en liet de kinderen zien hoe ik rustig mijn boekje las. Ik vroeg aan de kinderen wat ze zagen. Daarna deed ik het opnieuw. Ik liep de klas weer binnen, sloeg de deur achter me dicht, pakte een boekje uit de bak en liet die op de grond vallen. Toen zei ik: 'Hahah! Zag je dat? (waarbij ik namen van leerlingen noemde)' Vervolgens ging ik aan het bureau zitten en begon hardop te lezen waarbij ik op mijn stoel wiebelde en tegelijkertijd met andere dingen bezig was. De leerlingen vonden dit heel grappig, maar toen ik ze later vroeg wat ik fout deed konden ze wel alles opnoemen.

Daarna hebben we het gehad over gewenst gedrag tijdens het (duo)lezen. Ik merkte dat het meteen de dag na mijn gedrag instructielesje al effect had. Wel merkte ik het regelmatig moest herhalen. Ik deed dan niet het hele lesje over, maar herinnerde de kinderen eraan.

De opdracht, het opstellen en uitvoeren van een pedagogisch groepsplan vindt plaats in de praktijk. Studenten worden op de basisscholen (veelal opleidingsscholen) begeleid door schoolopleiders en mentoren. Vanuit het instituut krijgen studenten de theoretische input. De eindbeoordeling van de opdracht wordt gedaan door zowel de basisschool als door de vakdocent vanuit de opleiding.

De (pabo-)docent als rolmodel

Op Hogeschool Edith Stein wordt binnen de colleges pedagogiek-onderwijskunde gericht onderwijs aangeboden dat aansluit bij het gedachtegoed van PBS. Een belangrijk aspect is de positieve attitude van de docent. De docent laat een positieve grondhouding zien, spreekt verwachtingen richting de studenten uit. Dit is al zichtbaar vanaf het eerste college waarbij de docent iedere student een hand geeft en hem of haar welkom heet. De docent verwoordt helder wat zij van studenten verwacht tijdens de bijeenkomsten. Hierbij kan gedacht worden aan het tijdig in het lokaal aanwezig zijn, studiehandleidingen of boeken meenemen naar het college etc. De docent bekrachtigt deze verwachtingen richting studenten door tijdens de bijeenkomsten effectieve positieve feedback te geven en consequent te handelen t.a.v. de gedragsverwachting. Een voorbeeld van effectieve positieve feedback is bijv.: "*Mooi om zien dat jullie de hand-outs van de bijeenkomst hebben meegenomen...*" Daar waar mogelijk wordt de verhouding 4:1 gehanteerd: vier keer positieve feedback tegenover één keer negatieve feedback.

Tijdens de bijeenkomst worden ook good practices verzorgd, o.a. een voorbeeldles 'goed gedrag', waarbij de docent studenten laat zien hoe zo'n les gegeven kan worden, en hen de les ook laat ervaren. Dit werkt drempelverlagend voor de uitvoering in de eigen stagepraktijk.

Quote portfolio B (maart 2012)

Ik vond het erg prettig dat er in de lessen zoveel werd voorgedaan. Hoe geef je nou een les 'goed gedrag'? Het voordoen lijkt heel overdreven, maar ik heb het in de klas geprobeerd en de kinderen vonden het erg prettig.

Tijdens de bijeenkomst oefenen studenten ook met de reactieprocedure: het geven van effectieve positieve feedback op het gedrag van leerlingen, maar ook hoe te reageren bij ongewenst gedrag. Het gaat hierbij om specifieke concrete en persoonlijke feedback.

Quote portfolio C. (april 2011)

De interpersoonlijke competentie gaat over de manier waarop je leiding geeft, hoe je een vriendelijke en coöperatieve sfeer schept en hoe je met de kinderen communiceert. Ik heb gemerkt dat ik nu op een hele andere manier met kinderen communiceer dan hiervoor. Ik communiceerde altijd al wel op niveau, maar ik betrek de kinderen nu op een andere manier bij het leren dan hiervoor. Ik betrek ze er nu bij en praat er ook met de kinderen over. Je laat kinderen meedenken in hun eigen leerproces. Ook merk ik dat door de complimentenbloemen de sfeer in de klas helemaal veranderd is. De kinderen zijn positiever naar elkaar en omdat ik op die signalen heb gehandeld is de sfeer nu veel vriendelijker en coöperatiever.

Binnen het pedagogisch groepsplan dat studenten ontwikkelen voor hun praktijkstage verwerken studenten de elementen van PBS. Doordat studenten het gehele studiejaar in dezelfde praktijkgroep stage lopen is er voldoende gelegenheid om te ervaren wat de effecten zijn van onder andere gerichte positieve gedragsondersteuning.

Quote portfolio D. (feb. 2012)

Wanneer ik terugkijk op mijn handelen zie ik dat ik me vooral heb gericht op het gewenste gedrag en dit gedrag heb beloofd. Ik heb gemerkt dat dit voor een aantal kinderen goed heeft

geholpen. Daarnaast is het belangrijk dat je een goede relatie hebt met de kinderen. Tijdens het voeren van een aantal gesprekken met de kinderen om te evalueren op hun gestelde doelen, merkte ik dat de kinderen zich prettig voelden bij mij en zich open opstelden. Hieruit kan ik opmaken dat de kinderen zich vertrouwd voelen, ik heb een relatie opgebouwd. Wel heb ik gemerkt dat een aantal kinderen hun doelen soms wilde aanpassen om sneller een beloning te krijgen, terwijl dit niet nodig was. Hier wil ik de volgende keer consequenter mee zijn, wanneer ik weet dat de doelen prima te halen zijn voor de kinderen.

Conclusie/discussie

Voor pabostudenten zijn good practices binnen de colleges op de opleiding een belangrijke leer-momenten. Het zelf uitvoeren van gedragslessen in de praktijkschool maakt dat studenten zelf ervaren dat ze invloed uit kunnen oefenen op het gedrag van leerlingen. Dit motiveert beginnende leerkrachten en levert een positieve bijdrage aan hun self efficacy.

Quote portfolio E. (feb. 2012)

Ik ben zeker een stap verder gekomen in mijn ontwikkeling. Ik heb veel geleerd over het reageren op ongewenst maar ook op gewenst gedrag. Ik weet nu hoe je dit aanpakt.

Het nog sterker neerzetten van deze PBS benadering betekent dan ook dat stage- en opleidings-scholen nog meer gericht kunnen zijn op preventief handelen t.a.v. gedrag. Indien studenten vanuit de praktijk ervaren dat preventief handelen effectief is kan dit wellicht veel gedragsproblemen voorkomen.

Het is geweldig als studenten de PBS benadering meer herkennen in de praktijkschool. Maar het is eveneens van groot belang dat binnen de opleiding, in dit geval Hogeschool Edith Stein, belangrijke uitgangspunten van PBS opleidingsbreed of op vakgroepniveau worden ingezet. Het gaat hierbij om bijv. het expliciet uitspreken van gedragsverwachtingen en het geven van positieve feedback. Het samen met het werkveld doorontwikkelen van het PBS gedachtengoed lijkt ons een prachtige opgave voor de komende jaren.

Referenties

- Baard, M. (2011). *Schoolwide positive behavior support, Een passend onderwijsaanbod voor leerlingen met gedragsproblemen*. Geraadpleegd op 20 april 2012. <http://www.spoee.nl/media/attachments/schoolwide+positive+behavior+support+in+beter+begeleiden.pdf>
- Golly, A., & Sprague, J. (2009). *Positive Behavior Support. Goed gedrag kun je leren! Doelmatige strategieën voor in de school*. Pica: Meppel.
- Goei, S., & Kleijnen, R. (2009). Eindrapportage Literatuurstudie onderwijsraad 'Omgaan met zorgleerlingen met gedragsproblemen': http://www.windesheim.nl/~media/Files/Windesheim/Research%20Publications/120621_OSX_EindrapportageliteratuurstudieOnderwijsraad.pdf (Geraadpleegd december 2011).
- Horner, R.H., Sugai, G., Smolkowski, K., Eber, L., Nakasato, J., Todd A.W., & Esperanza, J. (2009). A Randomized, Wait-List Controlled Effectiveness Trial Assessing School-Wide Positive Behavior Support in Elementary Schools. *Journal of Positive Behavior Interventions*, 11(3), 133-144.
- Leeuwen van, E., & Blonk, A. (2011) Schoolwide Positieve Behavior Support: Beschrijving van een schoolbrede aanpak van gedrag. *Zorgbreed*, 31, 5-8.

PO-raad, VO-raad, AOC-raad en MBO-raad. (februari 2012). *Referentiekader Passend Onderwijs*. www.vo-raad.nl/assets/5804. Geraadpleegd op februari 2012

Putnam, Horner, & Algozzine (2006). Academic Achievement and the Implementation of School-wide Positive Behavior Support. *Positive Behavioral Interventions and Supports Newsletter*.

Tuijl van, C. (2009). *Uitdagende kinderen tijdig in beeld. Vroegtijdige onderkenning en aanpak van (jonge) risicokinderen*. Lectorale rede. Hogeschool Edith Stein/ Onderwijskundigcentrum Twente en Expertis Onderwijsadviseurs. Hengelo (O). Eigen beheer.